

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT
OŚRODEK INFORMACJI

629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04
693 - 58 - 95, 625 - 76 - 23

UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24
00 - 503 W A R S Z A W A
TELEFAX 629 - 40 - 89

INTERNET

<http://www.cbos.pl>

E-mail: sekretariat@cbos.pl

BS/21/2000

SPOŁECZEŃSTWO OBYWATELSKIE? MIĘDZY AKTYWNOŚCIĄ SPOŁECZNĄ A BIERNOŚCIĄ

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, LUTY 2000

PRZEDRUK MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

- ❑ Aktywny udział w pracy różnego rodzaju organizacji i stowarzyszeń deklaruje od 0,3% do 5,5% ankietowanych. Stosunkowo najczęściej Polacy podejmują działania na rzecz szkolnictwa i oświaty (5,5%), działają w związkach zawodowych (4,8%), wspólnotach parafialnych i ruchach religijnych (3,9%), organizacjach sportowych (3,1%), stowarzyszeniach działkowców, hodowców, wędkarzy, myśliwych (3,1%), organizacjach charytatywnych (2,9%). Marginalnym zjawiskiem jest aktywne uczestnictwo w pracy samorządów lokalnych - wojewódzkich i powiatowych (0,4%), gminnych (1,3%) oraz dzielnicowych i osiedlowych (1,2%), a także w partiach lub stowarzyszeniach politycznych (0,8%).
- ❑ Zbiorczy wskaźnik grupowej aktywności społecznej ukazuje, że mimo iż większość Polaków (76%) nie działa w żadnej organizacji, to jednak co czwarta dorosła osoba (24%) poświęca swój wolny czas na tego rodzaju działalność (w tym 13% działa w jednej organizacji, a 11% - w dwóch lub więcej). Poziom grupowej aktywności ogółu Polaków jest stabilny, nie zmienił się od lutego '98. Wśród przedstawicieli kadry kierowniczej i inteligencji odnotowujemy jednak znaczny wzrost zaangażowania w pracę społeczną (z 42% do 62%).
- ❑ Ponad jedna piąta ankietowanych (22%) deklaruje, że w ciągu ostatnich kilku lat próbowała zrobić coś konkretnego dla swojej społeczności lokalnej - najczęściej na rzecz czystości otoczenia, komunikacji publicznej i prywatnej, sfery społeczno-kulturalnej, szkolnictwa i oświaty, charytatywnej pomocy ludziom potrzebującym, ochrony środowiska.
- ❑ Jeśli weźmiemy pod uwagę jakąkolwiek społeczną działalność (w co najmniej jednej organizacji społecznej lub na rzecz swojej społeczności lokalnej), to okazuje się, że ponad jedna trzecia Polaków (36%) przez swoją aktywność włącza się w tworzenie społeczeństwa obywatelskiego.
- ❑ Niemal jedna trzecia badanych (32%) uznaje, że stowarzyszenia i ruchy społeczne mają rzeczywisty wpływ na sprawy kraju. Ponad połowa (52%) nie wierzy jednak w skuteczność działań obywatelskich podejmowanych za pośrednictwem organizacji społecznych. W społeczeństwie dominuje też przekonanie, że zwykły obywatel nie ma obecnie możliwości oddziaływania na bieg spraw publicznych, szczególnie w skali kraju i województwa, w mniejszym stopniu dotyczy to społeczności lokalnych.

Kiedy myślimy o sukcesach i porażkach ostatnich dziesięciu lat, warto zadać sobie pytanie, w jakim stopniu staliśmy się społeczeństwem obywatelskim, jaka część z nas próbuje aktywnie współtworzyć świat wokół siebie? Wyniki jednego z ostatnich sondaży umożliwiają opis nie tylko stopnia zaangażowania ankietowanych w grupową pracę społeczną w różnego typu organizacjach, ale także ich działań na rzecz społeczności lokalnej. Uwzględnienie obu wymienionych rodzajów aktywności pozwala oszacować, jaka część dorosłych Polaków współkształtuje społeczeństwo obywatelskie¹.

ENKLAWY GRUPOWEJ AKTYWNOŚCI SPOŁECZNEJ

Grupowa aktywność społeczna polega na organizowaniu się i wspólnym działaniu osób o zbliżonych poglądach lub interesach. Grupy te powstają oddolnie, spontanicznie, na zasadzie dobrowolnego udziału obywateli i funkcjonują niezależnie od struktur państwowych². Ich działalność obejmuje te sfery życia społecznego, w których państwo pozbywa się swoich prerogatyw na rzecz społeczeństwa obywatelskiego³.

Przedstawiając wykaz istniejących obecnie w Polsce możliwości grupowego działania w różnego typu stowarzyszeniach, fundacjach, związkach, samorządach, partiach, klubach, komitetach, ruchach itp. zapytaliśmy respondentów, czy poświęcają swój wolny czas na tego rodzaju działalność społeczną. Wyraźnie podkreśliliśmy przy tym, że chodzi o aktywne uczestnictwo i udział w pracy tych instytucji, a nie o samą przynależność do nich.

¹ Badanie „Państwo i obywatel” przeprowadzono w dniach 3-15 grudnia '99 na 1522-osobowej reprezentatywnej próbie losowo-adresowej dorosłych mieszkańców Polski.

² Por. P. Gliški, H. Palska, *Cztery wymiary społecznej aktywności obywatelskiej*, w: *Elementy nowego ładu*, pod red. H. Domańskiego, A. Rycharda, Wydawnictwo IFIS PAN, Warszawa 1997. P. Gliški, *Aktywność aktorów społecznych w transformacji*, w: *Społeczeństwo w transformacji. Ekspertyzy i studia*, pod red. A. Rycharda, M. Fedorowicza, Wydawnictwo IFIS PAN, Warszawa 1993.

³ Obecnie w kraju funkcjonuje około 20 tys. organizacji pozarządowych, głównie stowarzyszeń i fundacji, z czego prężnie działa około 8 tys. W większości zajmują się one szeroko rozumianą pomocą społeczną, a w dalszej kolejności - edukacją, wychowaniem, ochroną i profilaktyką zdrowotną, kulturą i sztuką oraz ekologią.

Tabela 1

W Polsce istnieją różne możliwości społecznego działania. Czy Pan(i) poświęca swój wolny czas na działalność w którejś organizacji, stowarzyszeniu, ruchu, klubie lub fundacji? Chodzi o udział w pracy tej/tych organizacji , a nie tylko o przynależność do niej/nich.	Odsetki odpowiedzi twierdzących wśród ogółu badanych	
	II '98	XII '99
Organizacje działające na rzecz szkolnictwa, oświaty, np. komitet rodzicielski, rada rodziców, fundacja szkolna, uczelniana, Społeczne Towarzystwo Oświatowe itp.	4,5	5,5
Związki zawodowe	3,2	4,8
Organizacje, ruchy religijne, kościelne, wspólnoty parafialne	3,6	3,9
Organizacje (związki, kluby i stowarzyszenia) sportowe	2,2	3,1
Stowarzyszenia, związki działkowców, hodowców, wędkarzy, myśliwych	2,4	3,1
Organizacje charytatywne działające na rzecz potrzebujących dzieci	1,2	2,9
Organizacje charytatywne działające na rzecz osób potrzebujących - starych, ubogich, bezdomnych, chorych, niepełnosprawnych, ofiar klęsk żywiołowych, ofiar wojen itp.	1,5	2,8
Organizacje młodzieżowe, np. harcerstwo, kluby młodzieżowe, związki i stowarzyszenia studenckie	1,5	2,0
Organizacje, stowarzyszenia turystyczne	1,6	2,0
Ochotnicza straż pożarna, Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe itp.	3,0	2,0
Organizacje, stowarzyszenia artystyczne, np. chór, orkiestra, zespół taneczny, teatralny itp.	0,9	1,8
Organizacje działające na rzecz ochrony środowiska naturalnego	0,9	1,5
Organizacje kobiece, np. Koło Gospodyń Wiejskich	1,0	1,5
Towarzystwa naukowe	0,6	1,4
Organizacje emerytów, kluby seniorów	1,4	1,4
Organizacje kombatantów, weteranów, ofiar wojny	1,4	1,3
Samorządy gminne	1,1	1,3
Samorządy dzielnicowe, osiedlowe, np. rady mieszkańców, komitety domowe itp.	1,0	1,2
Organizacje wspierające placówki służby zdrowia	0,7	1,2
Komitety starające się o załatwienie jakiejś konkretnej sprawy (np. parkingu), grupy protestu	0,5	1,2
Towarzystwa przyjaciół zwierząt, opieki nad zwierzętami	1,1	1,1
Organizacje samopomocowe, np. stowarzyszenia osób niepełnosprawnych, samotnych ojców, anonimowych alkoholików, osób bezrobotnych itp.	0,6	1,1
Partie lub stowarzyszenia polityczne	0,3	0,8
Stowarzyszenia i samorządy zawodowe	0,7	0,8
Stowarzyszenia miłośników miasta, regionu, np. zajmujące się ochroną zabytków, rozwojem kultury regionalnej itp.	0,7	0,8
Towarzystwa przyjaźni z innymi krajami, narodami	0,1	0,7
Stowarzyszenia, kluby kolekcjonerów, zbieraczy, hobbystów	0,5	0,7
Samorządy wojewódzkie i powiatowe	-	0,4
Samorządy pracownicze (rady pracownicze)	0,4	0,3
Inne organizacje, stowarzyszenia, ruchy, kluby lub fundacje	0,2	0,9

Różnorodność organizacji, w których działają Polacy, jest bardzo duża. W żadnym z przedstawionych przez nas (ok. 30) typów organizacji nie działa jednak więcej niż 5,5% respondentów.

Stosunkowo najczęściej angażujemy się w pracę na rzecz szkolnictwa i oświaty, związków zawodowych oraz wspólnot parafialnych i ruchów religijnych. W zbliżonym wymiarze poświęcamy swój wolny czas na działalność w organizacjach sportowych, stowarzyszeniach działkowiczów, hodowców, wędkarzy i myśliwych, a także w organizacjach charytatywnych. Kolejnym, ze względu na stopień zaangażowania, polem naszej działalności są organizacje młodzieżowe, turystyczne oraz ratownicze. Na czele drugiej dziesiątki organizacji, w których działa relatywnie najwięcej osób, znajdują się natomiast stowarzyszenia artystyczne, proekologiczne oraz kobiece.

Podkreślenia wymaga niska zaangażowanie Polaków w pracę samorządów lokalnych - nie tylko wojewódzkich i powiatowych, ale także gminnych, dzielnicowych oraz osiedlowych. Równie marginalnym zjawiskiem jest aktywne uczestnictwo w partiach lub stowarzyszeniach politycznych.

Źródeł społecznej bierności Polaków poszukuje się zazwyczaj w czynnikach kulturowych odziedziczonych po realnym socjalizmie, obejmujących m. in. wykorzenienie tradycji obywatelskich i demokratycznych, skompromitowanie pojęcia pracy społecznej, pozbawienie umiejętności organizacyjnych i menedżerskich niezbędnych w działalności społecznej. Wskazuje się również na blokadę aktywności ze strony takich czynników świadomościowych, jak: niski poziom świadomości obywatelskiej, brak poczucia wpływu na sprawy kraju i swojego środowiska, brak wiary w skuteczność działań obywatelskich wzmocnione dodatkowo negatywną społeczną oceną polskiej sceny politycznej. Wśród czynników makrostrukturalnych, niesprzyjających aktywności obywatelskiej, wymienia się brak w Polsce rozwiniętej „nowej klasy średniej”, która w dojrzałych demokracjach stanowi społeczne i finansowe zaplecze organizacji pozarządowych. Podkreśla się również brak wystarczającego prawnego, finansowego i organizacyjnego wsparcia dla tych organizacji przez administrację państwową. Widać to przede wszystkim w systemie podatkowym, który

nie sprzyja wspieraniu stowarzyszeń i fundacji przez instytucje i obywateli⁴. Wykształcenie się aktywności społecznej hamowane jest także przez zbyt późne wprowadzenie reformy administracyjnej, która z założenia wspiera rozwój samorządności, oraz reformy oświaty uwzględniającej m. in. program edukacji obywatelskiej, a także przez niedoinwestowanie nauki. Winą za bierność społeczeństwa obciąża się również *mass media* wskazując, że *aktywność obywatelska związana na ogół z ideą pracy organicznej i pracy u podstaw jest ze swej istoty zbyt mało atrakcyjna, by przebić się do mediów, zawładnąć masową wyobraźnią, stać się elementem kultury masowej*⁵.

Mimo licznych barier stojących na drodze aktywności, pewne środowiska cechuje ponadprzeciętne zaangażowanie w pracę społeczną na niektórych polach życia społecznego. Dotyczy to przede wszystkim ludzi legitymujących się wyższym wykształceniem, którzy reprezentowani są we wszystkich uwzględnionych przez nas typach organizacji, szczególnie zaś przedstawiciele kadry kierowniczej i inteligencji. Ponad jedna czwarta tej grupy zaangażowana jest w działalność na rzecz szkolnictwa i oświaty, ponad jedna siódma poświęca swój wolny czas na pracę w związkach zawodowych, a także w towarzystwach naukowych. Co siódmy jej przedstawiciel aktywnie wspiera organizacje charytatywne działające na rzecz potrzebujących dzieci. Aktywność tej grupy przejawia się również w uczestnictwie w pracy innych organizacji charytatywnych, a także stowarzyszeń działkowiczów, hodowców, wędkarzy i myśliwych, organizacji sportowych, turystycznych, młodzieżowych i artystycznych. Na czele drugiej dziesiątki organizacji, w których stosunkowo często działają przedstawiciele kadry kierowniczej i inteligencji, znajdują się stowarzyszenia i samorządy zawodowe, samorządy dzielnicowe i osiedlowe oraz partie lub stowarzyszenia polityczne.

⁴ Rozważa się nawet likwidację odliczeń podatkowych z tytułu darowizn.

⁵ Por. P. Gliński, H. Palska, *op. cit.*, s. 385-390.

Tabela 2

W Polsce istnieją różne możliwości społecznego działania. Czy Pan(i) poświęca swój wolny czas na działalność w którejś organizacji, stowarzyszeniu, ruchu, klubie lub fundacji? Chodzi o udział w pracy tej/tych organizacji , a nie tylko o przynależność do niej/nich.	Odsetki odpowiedzi twierdzących wśród kadry kierowniczej i inteligencji	
	II '98 (N=71)	XII '99 (N=99)
Organizacje działające na rzecz szkolnictwa, oświaty, np. komitet rodzicielski, rada rodziców, fundacja szkolna, uczelniana, Społeczne Towarzystwo Oświatowe itp.	17	28
Związki zawodowe	4	15
Towarzystwa naukowe	8	15
Organizacje charytatywne działające na rzecz potrzebujących dzieci	3	14
Stowarzyszenia, związki działkowców, hodowców, wędkarzy, myśliwych	5	11
Organizacje (związki, kluby i stowarzyszenia) sportowe	9	9
Organizacje charytatywne działające na rzecz osób potrzebujących - starych, ubogich, bezdomnych, chorych, niepełnosprawnych, ofiar klęsk żywiołowych, ofiar wojen itp.	2	8
Organizacje, stowarzyszenia turystyczne	7	8
Organizacje młodzieżowe, np. harcerstwo, kluby młodzieżowe, związki i stowarzyszenia studenckie	3	7
Organizacje, stowarzyszenia artystyczne, np. chór, orkiestra, zespół taneczny, teatralny itp.	2	7
Stowarzyszenia i samorządy zawodowe	3	6
Samorządy dzielnicowe, osiedlowe, np. rady mieszkańców, komitety domowe itp.	1	6
Partie lub stowarzyszenia polityczne	0	6
Organizacje wspierające placówki służby zdrowia	0	5
Stowarzyszenia miłośników miasta, regionu, np. zajmujące się ochroną zabytków, rozwojem kultury regionalnej itp.	1	4
Komitety starające się o załatwienie jakiejś konkretnej sprawy (np. parkingu), grupy protestu	0	4
Organizacje działające na rzecz ochrony środowiska naturalnego	0	3
Towarzystwa przyjaciół zwierząt, opieki nad zwierzętami	2	3
Organizacje kobiece, np. koła gospodyń wiejskich i in.	0	3
Samorządy gminne	7	3
Samorządy wojewódzkie i powiatowe		2
Towarzystwa przyjaźni z innymi krajami, narodami	0	2
Organizacje samopomocowe, np. stowarzyszenia osób niepełnosprawnych, samotnych ojców, anonimowych alkoholików, osób bezrobotnych itp.	2	2
Organizacje, ruchy religijne, kościelne, wspólnoty parafialne	5	2
Samorządy pracownicze (rady pracownicze)	0	1
Organizacje emerytów, kluby seniorów	0	1
Organizacje kombatantów, weteranów, ofiar wojny	1	1
Ochotnicza straż pożarna, Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe itp.	3	1
Stowarzyszenia, kluby kolekcjonerów, zbieraczy, hobbystów	3	1
Inne organizacje, stowarzyszenia, ruchy, kluby lub fundacje	2	3

Ponadprzeciętną aktywność odnotowujemy także w przypadku innych grup społecznych, z tym że jej zakres jest znacznie węższy. Zazwyczaj koncentruje się ona na pracy w organizacjach odpowiadających interesom danej grupy. Na przykład ponad jedna siódma uczniów i studentów (15%) działa aktywnie w organizacjach sportowych, ponad jedna ósma (13%) - w młodzieżowych, a co jedenasty przedstawiciel tej grupy (9%) angażuje się w pracę organizacji turystycznych. Ponadto ucząca się młodzież stosunkowo często poświęca swój wolny czas na pracę w organizacjach charytatywnych (5% na rzecz dzieci, 8% - na rzecz innych potrzebujących), a także religijnych (6%). Trzeba jednak podkreślić, że organizacje religijne i kościelne zdecydowanie najczęściej są domeną działalności osób najbardziej aktywnych religijnie, które zazwyczaj kilka razy w tygodniu uczestniczą w praktykach religijnych (28%). Z kolei w pracę związków zawodowych częściej niż inni angażują się robotnicy wykwalifikowani (18%), a organizacji emeryckich i kombatanckich - emeryci (5%).

Opis ten potwierdza występowanie - w na ogół biernym społeczeństwie - wyraźnych enklaw aktywności społecznej. Jak wykazują analizy socjologiczne⁶, „enklawowość” ta ma niejako podwójny wymiar - dotyczy określonych, szczególnie aktywnych grup społecznych oraz specyficznych problemów, na rzecz których działają osoby zaangażowane w pracę społeczną.

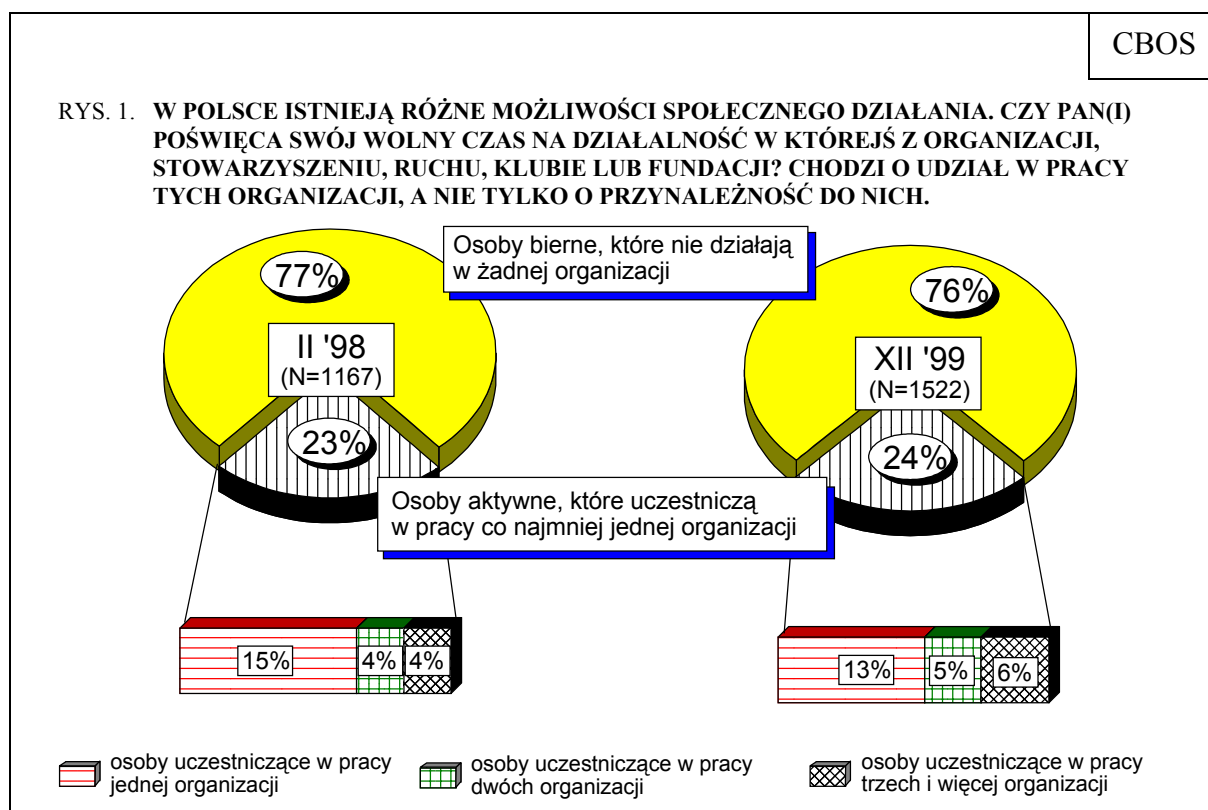
Przytoczone dane wskazują, że w porównaniu z lutym '98, kiedy realizowaliśmy ostatni pomiar aktywności, nieco wzrosło zaangażowanie Polaków w pracę organizacji działających na rzecz szkolnictwa i oświaty, związków zawodowych, organizacji charytatywnych i innych. Zmiany te widoczne są jednak głównie w jednej grupie społecznej, która stała się beneficjentem polskich przemian, tzn. wśród przedstawicieli kadry kierowniczej i inteligencji.

W celu lepszego oszacowania ogólnego poziomu zbiorowej aktywności społecznej oraz wielkości zmian, jakie zaszły w tej dziedzinie w ciągu ostatnich dwóch lat, utworzyliśmy zbiorczy wskaźnik tej aktywności.

⁶ *Ibidem*, s. 371-384.

CZY POLSKIE SPOŁECZEŃSTWO JEST BIERNE?

Abstrahując od tego, w jakiego rodzaju organizacjach działają ankietowani, utworzyliśmy zbiorczy wskaźnik aktywności społecznej. Pozwala on na wyodrębnienie dwóch grup respondentów: biernych, którzy nie działają w żadnej organizacji społecznej, oraz aktywnych - uczestniczących w pracy co najmniej jednej organizacji. By oszacować poziom zaangażowania w grupową pracę społeczną, wśród osób aktywnych wyodrębniliśmy trzy kategorie respondentów - udzielających się w pracy jednej, dwóch oraz trzech i więcej organizacji.

Wprawdzie większość Polaków nie działa w żadnej organizacji, jednak w świetle zastosowanego zbiorczego wskaźnika polskie społeczeństwo wydaje się znacznie mniej bierne, niż można by sądzić na podstawie wcześniejszych analiz. Jedna czwarta dorosłych obywateli (24%) deklaruje, że poświęca swój wolny czas na działalność społeczną, w tym 13% działa w jednej organizacji, a 11% uczestniczy w pracy dwóch lub kilku.

Tabela 3

Cechy społeczno-demograficzne	W Polsce istnieją różne możliwości społecznego działania. Czy Pan(i) poświęca swój wolny czas na działalność w którejś z organizacji, stowarzyszeniu, ruchu, klubie lub fundacji? Chodzi o udział w pracy tych organizacji, a nie tylko przynależność do nich.	
	Odsetki osób aktywnych społecznie*	
	II '98	XII '99
Ogółem	23 (7)	24 (11)
Płeć		
Mężczyźni	26 (8)	27 (14)
Kobiety	20 (8)	21 (8)
Miejsce zamieszkania		
Wieś	21 (7)	22 (10)
Miasto do 20 tys. ludności	20 (9)	23 (10)
20 - 100 tys.	30 (10)	21 (11)
101 - 500 tys.	19 (7)	25 (13)
500 tys. i więcej	26 (8)	33 (11)
Wykształcenie		
Podstawowe	18 (6)	16 (5)
Zasadnicze zawodowe	17 (3)	20 (7)
Średnie	27 (10)	27 (12)
Wyższe	44 (19)	46 (24)
Grupa społeczno-zawodowa (pracujący)		
Kadra kierownicza, inteligencja	42 (19)	62 (43)
Pracownicy umysłowi niższego szczebla	35 (12)	32 (11)
Pracownicy fizyczno-umysłowi	20 (8)	27 (13)
Robotnicy wykwalifikowani	20 (4)	27 (7)
Robotnicy niewykwalifikowani	19 (5)	17 (0)
Rolnicy	23 (2)	18 (9)
Pracujący na własny rachunek	9 (6)	14 (8)
Bierni zawodowo		
Renciści	22 (9)	12 (5)
Emeryci	22 (6)	21 (7)
Uczniowie i studenci	23 (12)	33 (16)
Bezrobotni	17 (4)	15 (7)
Gospodynie domowe i inni	15 (3)	13 (10)
Ocena własnych warunków materialnych		
Złe	15 (4)	19 (8)
Średnie	24 (9)	24 (10)
Dobre	29 (10)	31 (17)
*Aktywni w co najmniej jednej organizacji. W nawiasie podano odsetek osób, które uczestniczą w pracy dwóch lub więcej organizacji.		

Poziom aktywności ogółu Polaków jest stabilny, nie zmienił się od lutego '98. W niektórych grupach społecznych rejestrujemy jednak wyraźne zmiany. Znaczny wzrost zaangażowania w pracę społeczną odnotowujemy wśród kadry kierowniczej i inteligencji - w tej grupie odsetek osób aktywnych wzrósł o 20 punktów, ponadto wyraźnie zwiększył się (z 19% do 43%) odsetek działających w co najmniej dwóch organizacjach. Niewielki wzrost aktywności rejestrujemy również wśród uczniów i studentów, pracowników fizyczno-umysłowych, robotników wykwalifikowanych oraz osób pracujących na własny rachunek, a także wśród ludności dużych miast i wielkich aglomeracji. Nieco zmalała natomiast zbiorowa aktywność mieszkańców małych miast, rencistów i rolników.

Poziom aktywności społecznej wiąże się przede wszystkim z wykształceniem i statusem zawodowym ankietowanych - im wyższe wykształcenie i status, tym większe zaangażowanie. Aktywnemu uczestnictwu sprzyjają też dobre warunki materialne rodziny. Blokują je natomiast trudna sytuacja życiowa badanych - bezrobocie, trwale zły stan zdrowia (renciści), brak własnych dochodów (gospodynie domowe). W organizacjach społecznych mniej udzielają się kobiety niż mężczyźni.

Jak już mówiliśmy, wśród osób pracujących zawodowo zaangażowaniem w pracę społeczną wyróżniają się przede wszystkim przedstawiciele kadry kierowniczej i inteligencji (62%). Znacznie mniej aktywni są pracownicy umysłowi niższego szczebla (32%) oraz fizyczno-umysłowi i robotnicy wykwalifikowani (po 27%). Stosunkowo najmniej zaangażowani są natomiast robotnicy niewykwalifikowani i rolnicy (17% i 18%) oraz - co trzeba podkreślić - pracujący na własny rachunek, których cechuje wyjątkowo niska aktywność społeczna (9% - w roku '98, 14% - obecnie). Zapewne wiąże się to ze specyfiką pracy zawodowej prywatnych przedsiębiorców wymagającej szczególnego zaangażowania, które utrudnia włączenie się w działalność społeczną. Znikome uczestnictwo w pracach organizacji może świadczyć o tym, że grupa ta raczej nie przejmuje etosu pracy społecznikowskiej, który - jak się okazuje - jest coraz bardziej żywotny w środowisku kadry kierowniczej i inteligencji. Warto jednak pamiętać, że w porównaniu z rokiem '98 sytuacja w tej grupie się poprawiła - obecnie w pracę społeczną angażuje się nieco więcej osób pracujących na własny rachunek.

Stopniowe przenikanie etosu pracy społecznikowskiej bardziej widoczne jest jednak w przypadku uczącej się młodzieży, a także robotników wykwalifikowanych i pracowników fizyczno-umysłowych.

Aktywność społeczna przedstawicieli grup niepracujących zawodowo (poza uczniami i studentami), którzy na pracę społeczną teoretycznie powinni mieć więcej czasu niż pozostali, utrzymuje się na przeciętnym poziomie - jak w przypadku emerytów, lub wyraźnie poniżej niego - jak w przypadku bezrobotnych, gospodyń domowych i rencistów. W tych grupach kumulują się upośledzenia społeczne - niskie dochody lub całkowity ich brak, złe warunki materialne rodzin, niskie wykształcenie i kwalifikacje zawodowe (a więc i mniejsze szanse na zatrudnienie), trwale zły stan zdrowia. Wymienione czynniki wyraźnie blokują aktywność społeczną tych osób, jeszcze bardziej spychając je na margines życia społecznego. Nasuwa się pytanie, dlaczego tak się dzieje? Trudna sytuacja życiowa powinna bowiem mobilizować do aktywności, do włączenia się w pracę organizacji samopomocowych lub innych, które stawiają sobie za cel ochronę najsłabszych członków społeczeństwa. Można sądzić, że obywatelska bezradność tych osób wynika z apatii, braku wiary w możliwość zmiany swojej sytuacji. Być może też jest skutkiem wiążącego się z niskim wykształceniem *alfabetyzmu funkcjonalnego*, który utrudnia ludziom wykorzystanie informacji o istniejących możliwościach społecznego działania⁷. Uwaga ta odnosi się także do przedstawicieli dwóch grup aktywnych zawodowo - robotników niewykwalifikowanych i rolników, którzy, mimo że mają zatrudnienie, są równie bierni społecznie jak grupy znajdujące się w najgorszym położeniu.

Warto w tym kontekście zwrócić uwagę na jeszcze jedną prawidłowość potwierdzającą tezę, że trudna sytuacja życiowa silnie blokuje aktywność społeczną. Jak już mówiliśmy, w pracach organizacji społecznych częściej uczestniczą mężczyźni niż kobiety. Okazuje się jednak, że zależność ta nie występuje w grupach najsłabszych społecznie - wśród osób z wykształceniem podstawowym i zasadniczym zawodowym, najgorzej sytuowanych,

⁷ Badania alfabetyzmu funkcjonalnego dowodzą pozytywnego związku między rozumieniem i umiejętnością posługiwania się informacją, a uczestnictwem w organizacjach społecznych. Por. I. Białecki, *Alfabetyzm funkcjonalny - rozumienie i posługiwanie się informacją*, w: *Elementy nowego ładu*.

najstarszych, wśród rencistów i bezrobotnych. Ludzie ci, niezależnie od płci, są tak bierni społecznie, że nie potrafią wykorzystać istniejących możliwości działania do poprawy swojej sytuacji. Ciekawe jednak, że wśród osób najbardziej poszkodowanych przez los, które znajdują się w trwale złym stanie zdrowia (renciści), a także dotkniętych bezrobociem - właśnie kobiety przejawiają większą aktywność niż mężczyźni. Można uznać, że niepracujące zawodowo kobiety (poza uczennicami i studentkami) są nieco bardziej aktywne niż mężczyźni znajdujący się w takiej samej sytuacji (rencistki, bezrobotne) lub niewiele mniej aktywne od nich (emerytki).

Ogólnie rzecz biorąc jednak, im wyższe wykształcenie ankietowanych, tym większe okazują się różnice w poziomie aktywności kobiet i mężczyzn - na korzyść tych ostatnich.

Tabela 4

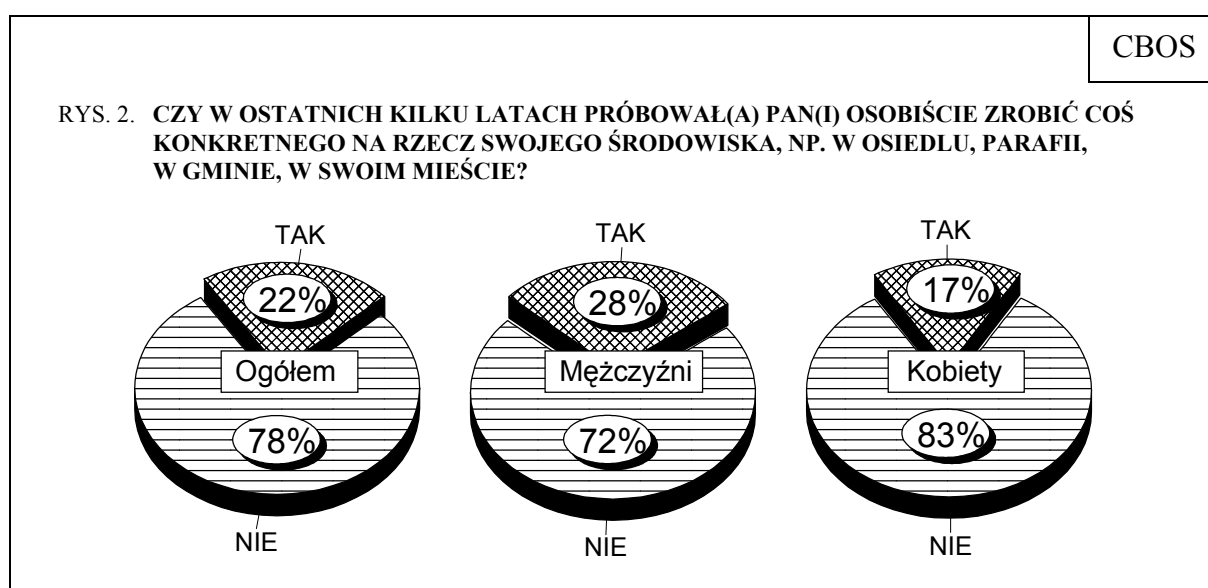
Wykształcenie	W Polsce istnieją różne możliwości społecznego działania. Czy Pan(i) poświęca swój wolny czas na działalność w którejś z organizacji, stowarzyszeniu, ruchu, klubie lub fundacji? Chodzi o udział w pracy tych organizacji , a nie tylko przynależność do nich.	
	Odsetki osób aktywnych społecznie*	
	Mężczyźni	Kobiety
Ogółem	27 (14)	21 (8)
Podstawowe	16 (4)	16 (4)
Zasadnicze zawodowe	21 (8)	18 (8)
Średnie	32 (19)	23 (7)
Wyższe	55 (36)	36 (23)

*Aktywni w co najmniej jednej organizacji. W nawiasie podano odsetek osób, które uczestniczą w pracy dwóch lub więcej organizacji.

Prawidłowość ta zapewne wiąże się z odmiennością ról społecznych. Kobiety pracujące zawodowo, a do takich zalicza się większość mających wyższe i średnie wykształcenie, *de facto* pracują na dwa etaty - w miejscu zatrudnienia oraz w domu, a więc na pracę społeczną mają mniej czasu niż mężczyźni. Natomiast aktywność społeczna kobiet niepracujących zawodowo nie odbiega, jak wykazaliśmy, od aktywności niepracujących mężczyzn.

AKTYWNOŚĆ NA RZECZ SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ

Zaangażowanie w grupową pracę społeczną w różnego typu organizacjach jest tylko jednym z przejawów społecznej aktywności. Innym, bardzo ważnym wskaźnikiem postawy nastawionej na współtworzenie świata wokół siebie jest działanie na rzecz społeczności lokalnej, w której żyjemy. W ciągu ostatnich kilku lat ponad jedna piąta Polaków (22%) próbowała zrobić coś konkretnego dla swojego środowiska. Inicjatywy takie częściej podejmowali mężczyźni (28%) niż kobiety (17%).

Ankietowani zapytani o to, co konkretnego próbowali zrobić dla swojej społeczności lokalnej⁸, najczęściej wymieniali działania na rzecz czystości otoczenia oraz komunikacji publicznej i prywatnej, działalność w sferze społeczno-kulturalnej (np. ośrodek zdrowia, komisariat, remiza, sklep, dom kultury), oświaty (szkoły, przedszkola, organizowanie życia dzieciom i młodzieży), działania na rzecz parafii, ochrony środowiska oraz charytatywne (pomoc ludziom potrzebującym wsparcia społecznego).

⁸ Było to pytanie otwarte, tzn. odpowiadając na nie ankietowani sami i bez żadnych sugestii formułowali odpowiedź.

Tabela 5

Co próbował(a) Pan(i) zrobić, jakie sprawy załatwić?	Ogół ankietowanych (N=1522)	Wskazania osób, które próbowały działać na rzecz swojego środowiska		
		Ogółem (N=331)	Mężczyźni (N=197)	Kobiety (N=134)
w procentach				
Działania na rzecz czystości otoczenia	5,4	25	20	32
Działania na rzecz komunikacji publicznej i prywatnej (komunikacja, drogi, ulice, parkingi, garaże)	3,8	17	21	12
Działania w sferze społeczno-kulturalnej (ośrodek zdrowia, komisariat, remiza, sklep, dom kultury)	3,0	14	18	9
Działania na rzecz oświaty (szkoły, przedszkola, organizowania życia dzieci i młodzieży)	2,6	12	8	18
Działania na rzecz parafii (budowa kościoła, domu parafialnego)	2,4	11	12	9
Działania charytatywne (pomoc dzieciom biednym, chorym, osobom niepełnosprawnym, uzależnionym, zbiórki pieniędzy na cele charytatywne)	2,2	10	7	15
Działania na rzecz ochrony środowiska	2,0	9	11	6
Działania na rzecz urzędzeń komunalnych - gazyfikacji, wodociągów, kanalizacji, melioracji	1,4	6	8	4
Działalność samorządowa i stowarzyszeniowa na rzecz mieszkańców i miejscowości	1,1	5	7	2
Działania na rzecz telefonizacji	1,0	5	7	1
Działalność na rzecz osobistego bezpieczeństwa mieszkańców	0,7	3	1	6
Udział w protestach lokalnych (np. przeciwko budowie stacji paliw, spalarni śmieci i in., przeciw wycince drzew)	0,3	1	0	3
Inne działania	1,4	6	9	4
Procenty nie sumują się do 100, ponieważ ankietowani mogli wymienić więcej niż jedną sferę swojej działalności.				

Zróznicowany jest poziom zaangażowania kobiet i mężczyzn na rzecz swojego środowiska, różne są także dziedziny ich aktywności. Kobiety częściej niż mężczyźni troszczą się o czystość otoczenia, działają na rzecz oświaty, organizują pomoc dla potrzebujących oraz podejmują działalność na rzecz osobistego bezpieczeństwa mieszkańców. Mężczyźni natomiast częściej niż kobiety dbają o rozwiązanie problemów komunikacyjnych, społeczno-kulturalnych (ośrodek zdrowia, komisariat, remiza, sklep, dom kultury), chętniej też zajmują się ochroną środowiska, zapewnieniem urzędzeń komunalnych (gazyfikacja, wodociągi,

kanalizacja) oraz telefonizacją, bardziej pociąga ich także działalność samorządowa i stowarzyszeniowa na rzecz swojej miejscowości i jej mieszkańców.

Zrozumiałe, że zaangażowanie w niektóre sfery życia społecznego zależy także od wielkości miejsca zamieszkania. Im mniejsza miejscowość, tym na ogół częściej jej mieszkańcy podejmują działalność w celu zapewnienia urządzeń komunalnych, telefonizacji oraz komunikacji. Natomiast im miejscowość jest większa, tym częstsze są działania na rzecz czystości otoczenia i ochrony środowiska.

Podobnie jak zbiorowa aktywność społeczna, również zaangażowanie w działania na rzecz społeczności lokalnej wiąże się przede wszystkim z poziomem wykształcenia i statusem zawodowym ankietowanych - im wyższe wykształcenie i status, tym więcej osób deklaruje, że udziela się w pracy na rzecz swojego środowiska. Tego rodzaju działalności sprzyjają też dobre warunki materialne rodziny. Blokują ją natomiast trudna sytuacja życiowa badanych (bezrobocie, trwale zły stan zdrowia, brak własnych dochodów - *vide* gospodynie domowe). Do najmniej zaangażowanych w pracę na rzecz swojego środowiska należą też uczniowie i studenci, co może wiązać się z oderwaniem części z nich od rodziny, od społeczności, w której się wychowywali. Zwraca natomiast uwagę fakt, że osoby pracujące na własny rachunek, które należą do grup najrzadziej włączających się w pracę organizacji, są jednymi z najbardziej aktywnych (po kadrze kierowniczej i inteligencji), gdy chodzi o działania na rzecz swojej społeczności lokalnej. Widać więc, że grupa ta - tak ważna dla tworzącej się klasy średniej - ma swój wyraźny udział, obok kadry kierowniczej i inteligencji, w misji społecznikowskiej.

ILU POLAKÓW WSPÓLTWORZY SPOŁECZEŃSTWO OBYWATELSKIE?

Dotychczas omawialiśmy aktywność Polaków w różnego rodzaju organizacjach, stowarzyszeniach, fundacjach, a także ich zaangażowanie w pracę na rzecz środowiska lokalnego. Oba rodzaje aktywności są ze sobą wyraźnie powiązane, silniej w przypadku kobiet.

Niemal połowa osób, które w ostatnich latach próbowały coś zrobić dla swojej społeczności lokalnej, poświęca swój wolny czas na działalność w co najmniej jednej organizacji społecznej. Natomiast wśród tych, które nie wykazywały żadnej inicjatywy na rzecz swojego środowiska, aktywność w organizacjach deklaruje około jednej piątej badanych.

Tabela 6

Czy w ostatnich kilku latach próbował(a) Pan(i) osobiście zrobić coś konkretnego na rzecz swojego środowiska, np. w osiedlu, parafii, w gminie, w swoim mieście?	Czy poświęca Pan(i) swój wolny czas na działalność w którejś organizacji, stowarzyszeniu, ruchu, klubie lub fundacji? Chodzi o udział w pracy tej/tych organizacji, a nie tylko o przynależność do niej/nich.					
	Ogółem		Mężczyźni		Kobiety	
	Aktywni*	Bierni	Aktywni*	Bierni	Aktywne*	Bierne
	w procentach					
Tak	46	54	45	55	49	51
Nie	18	82	21	79	15	85

* Aktywność w co najmniej jednej organizacji.

Jeśli weźmiemy pod uwagę jakąkolwiek społeczną działalność (w co najmniej jednej organizacji lub na rzecz swojej społeczności lokalnej), to okazuje się, że ponad jedna trzecia Polaków (36%) poprzez swoją aktywność włącza się w tworzenie społeczeństwa obywatelskiego.

Spółeczeństwo obywatelskie częściej współtworzą mężczyźni (43%), choć i wśród kobiet prawie jedna trzecia (30%) jest zaangażowana społecznie. Zadania prospołeczne najczęściej podejmują ludzie lepiej wykształceni i najlepiej sytuowani, o wyższej pozycji społecznej. Spośród wszystkich grup społecznych swoim zaangażowaniem najbardziej wyróżnia się kadra kierownicza i inteligencja, w świadomości tej grupy wciąż żywy jest etos pracy społecznikowskiej. Aktywność przedstawicieli nowej klasy średniej (pracujący na własny rachunek poza rolnictwem) utrzymuje się natomiast na przeciętnym poziomie. Uczestnictwo w społeczeństwie obywatelskim wyraźnie blokowane jest przez niskie wykształcenie, niską pozycję zawodową (robotnicy niewykwalifikowani, rolnicy) i dochody oraz trudną sytuację życiową - bezrobocie, brak własnych dochodów (gospodynie domowe), trwale zły stan zdrowia (renciści).

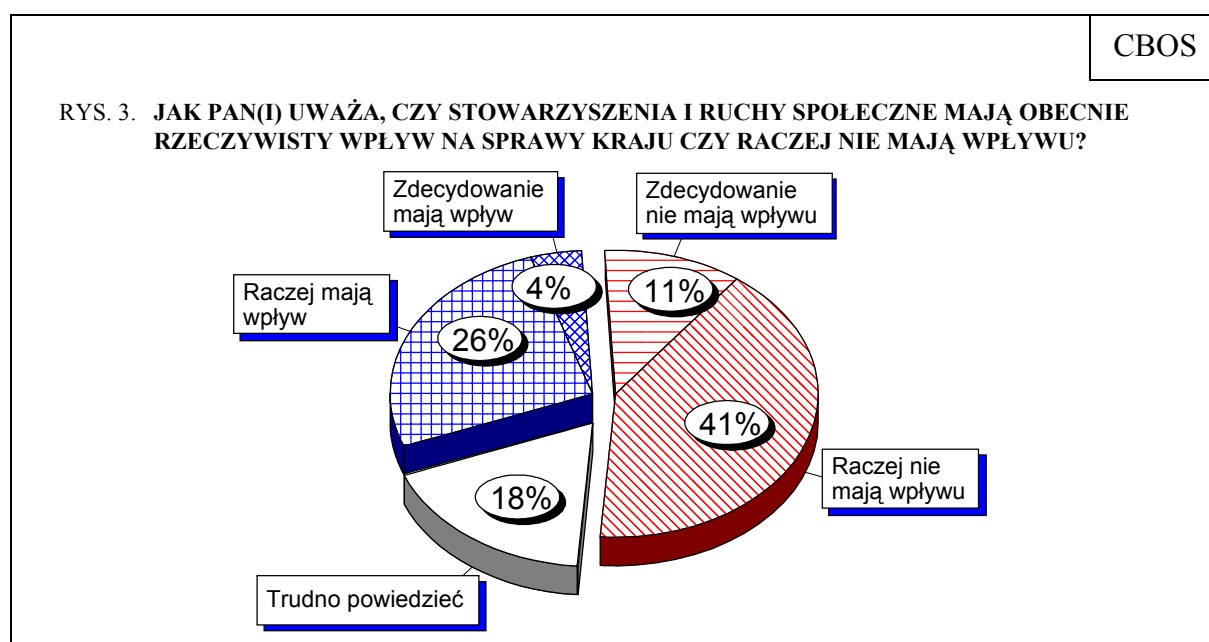
Tabela 7

Cechy społeczno-demograficzne	Odsetki osób aktywnych w co najmniej jednej organizacji społecznej lub działających w ostatnich latach na rzecz swojej społeczności lokalnej		
	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
Ogółem	36	43	30
Miejsce zamieszkania			
Wieś	32	37	27
Miasto do 20 tys. ludności	38	48	27
20-100 tys.	32	37	29
101-500 tys.	39	48	32
500 tys. i więcej	44	51	36
Wykształcenie			
Podstawowe	24	28	21
Zasadnicze zawodowe	32	37	26
Średnie	41	50	34
Wyższe	60	69	50
Grupa społeczno-zawodowa (pracujący)			
Kadra kierownicza, inteligencja	74	84	63
Pracownicy umysłowi niższego szczebla	43	58	36
Pracownicy fizyczno-umysłowi	41	53	26
Robotnicy wykwalifikowani	44	47	34
Robotnicy niewykwalifikowani	27	26	28
Rolnicy	27	27	26
Pracujący na własny rachunek	34	36	31
Bierni zawodowo			
Renciści	22	27	19
Emeryci	32	39	28
Uczniowie i studenci	40	51	31
Bezrobotni	25	24	26
Gospodynie domowe i inni	21	-	21
Dochody na jedną osobę w gospodarstwie domowym			
Do 275 zł	23	26	21
276-399	41	50	33
400-549	39	48	31
550-799	31	35	27
Powyżej 799 zł	52	60	41
Ocena własnych warunków materialnych			
Złe	31	38	25
Średnie	33	39	28
Dobre	48	55	40
Wyniki przedstawione na zacienionych polach należy traktować z dużą dozą ostrożności z powodu małych liczebności stanowiących podstawę procentowania (po około 30 osób).			

POCZUCIE WPŁYWU NA SPRAWY PUBLICZNE

Za jedną z barier aktywności społecznej uznawany jest brak wiary w skuteczność działań obywatelskich oraz brak poczucia wpływu na sprawy kraju i swojego środowiska.

Z naszych badań wynika, że ponad połowa Polaków (52%) nie wierzy w skuteczność działań obywatelskich podejmowanych za pośrednictwem organizacji społecznych. Jedynie niespełna jedna trzecia (30%) podziela opinię (i to w większości z wahaniem), że stowarzyszenia i ruchy społeczne mają rzeczywisty wpływ na sprawy kraju.

Większość dorosłych Polaków nie ma również poczucia podmiotowości obywatelskiej. Dominuje opinia, że zwykły obywatel nie ma obecnie możliwości oddziaływania na bieg spraw publicznych⁹. Za ledwie co szósty ankietowany uznaje, że ludzie tacy jak on mają wpływ na to, co się dzieje w kraju (16%) i w województwie (17%). Około jednej trzeciej badanych ma takie poczucie w odniesieniu do spraw powiatu i gminy (31%), zakładu pracy (33%), a także parafii (36%). Zdecydowanie najczęściej ankietowani dostrzegają możliwość kształtowania życia swojej miejscowości lub osiedla (43%), jednak i w tym przypadku przeważa poczucie braku wpływu.

⁹ Zob. komunikat CBOS „Poczucie reprezentacji interesów i wpływu na sprawy publiczne”, oprac. W. Derczyński, styczeń 2000.

Tabela 8

	Czy Pan(i) poświęca swój wolny czas na działalność w którejś organizacji, stowarzyszeniu, ruchu, klubie lub fundacji? Chodzi o udział w pracy tej/tych organizacji, a nie tylko o przynależność do niej/nich.		Czy w ostatnich kilku latach próbował(a) Pan(i) osobiście zrobić coś konkretnego na rzecz swojego środowiska, np. w osiedlu, parafii, w gminie, w swoim mieście?	
	Aktywni*	Bierni	Tak	Nie
	w procentach			
Ogółem	24	76	22	78
Jak Pan(i) uważa, czy stowarzyszenia i ruchy społeczne mają obecnie rzeczywisty wpływ na sprawy kraju czy raczej nie mają wpływu?				
V Cramera	0,16		0,13	
Mają wpływ	31	69	28	52
Nie mają wpływu	24	76	22	78
Czy, Pana(i) zdaniem, ludzie tacy jak Pan(i) mają wpływ na sprawy:				
- miejscowości lub osiedla, w którym mieszkają				
V Cramera	0,20		0,16	
Tak	34	66	30	70
Nie	16	84	16	84
- parafii lub kościoła, do których należą				
V Cramera	0,16		0,12	
Tak	33	67	28	72
Nie	18	82	17	83
- zakładu pracy, w którym pracują				
V Cramera	0,18		0,10	
Tak	35	65	28	72
Nie	18	82	19	81
- powiatu i gminy, w której mieszkają				
V Cramera	0,20		0,12	
Tak	37	63	29	71
Nie	18	82	19	81
- województwa, w którym mieszkają				
V Cramera	0,16		0,08	
Tak	39	61	29	71
Nie	21	79	21	79
- kraju				
V Cramera	0,15		0,11	
Tak	39	61	33	67
Nie	21	79	20	80
* Aktywni w co najmniej jednej organizacji. W tabeli pominięto „trudno powiedzieć”.				

Zaangażowanie w pracę społeczną w znacznym stopniu zależy od poczucia wpływu na sprawy publiczne. Badani, którzy mają poczucie podmiotowości obywatelskiej lub są przekonani o skuteczności działań za pośrednictwem organizacji społecznych, częściej niż inni przyjmują aktywną postawę wobec rzeczywistości, tzn. częściej działają przynajmniej w jednej organizacji społecznej lub podejmują działania na rzecz swojej społeczności lokalnej.

Analiza korelacji ukazuje, że poczucie podmiotowości obywatelskiej bardziej łączy się z zaangażowaniem w grupową działalność społeczną niż z aktywnością na rzecz społeczności lokalnej.

INDYWIDUALNA AKTYWNOŚĆ POLITYCZNA I RELIGIJNA

Zaangażowanie w grupową działalność społeczną, a także w sprawy społeczności lokalnej powiązane jest z szeroko rozumianą aktywnością polityczną obywateli. Jej wskaźnikami w naszym badaniu były: czytelnictwo prasy codziennej, zainteresowanie polityką, posiadanie sprecyzowanych poglądów politycznych oraz uczestnictwo w wyborach parlamentarnych w roku '97.

Osoby społecznie aktywne, poświęcające swój wolny czas na działalność w jakiejś organizacji społecznej, a także zaangażowane w ostatnich latach w pracę na rzecz swojej społeczności lokalnej najczęściej można spotkać wśród tych, którzy przyjmują aktywną postawę w sferze polityki, tzn. regularnie czytają prasę codzienną, co najmniej średnio interesują się polityką, mają sprecyzowane poglądy polityczne oraz uczestniczyli w wyborach parlamentarnych '97. Natomiast bierna postawa w sferze polityki stanowi na ogół barierę aktywności społecznej.

Prawidłowość ta dotyczy zarówno kobiet, jak i mężczyzn, gdy mowa o aktywności na rzecz społeczności lokalnej (wyjątek stanowi odnotowany u mężczyzn brak związku między posiadaniem poglądów politycznych a aktywnością). Natomiast w przypadku grupowej aktywności społecznej postawa w sferze polityki ma wpływ głównie na aktywność mężczyzn (u kobiet rejestrujemy jedynie związek między czytelnictwem prasy a aktywnością).

Tabela 9

Indywidualna aktywność polityczna	Odsetki osób aktywnych w co najmniej jednej organizacji społecznej			Odsetki osób, które próbowały działać na rzecz swojej społeczności lokalnej		
	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
Czy czyta Pan(i) jakąś gazetę codzienną?						
V Cramera	0,19	0,22	0,17	0,20	0,18	0,21
Codziennie, co najmniej 4 razy w tygodniu	36	42	28	35	39	31
2-3 razy w tygodniu	27	31	23	23	28	19
Tylko wydania sobotnio-niedzielne	26	25	28	22	28	16
Rzadko, okazjonalnie	16	18	15	13	19	9
W ogóle nie czytam	14	17	12	14	20	10
Jak określił(a)by Pan(i) swoje zainteresowanie polityką?						
V Cramera	0,14	0,19	0,08*	0,18	0,12	0,18
Duże	30	30	30	35	35	33
Średnie	29	34	23	26	29	22
Nikłe lub żadne	17	15	18	14	20	11
Poglądy polityczne						
V Cramera	0,11	0,11	0,10*	0,11	0,05**	0,16
Lewica	25	29	21	25	28	21
Centrum	25	26	25	23	25	20
Prawica	29	32	24	26	30	20
Trudno powiedzieć	15	17	15	13	26	7
Czy brał(a) Pan(i) udział w ostatnich wyborach do Sejmu i Senatu 21 IX 1997 roku?						
V Cramera	0,12	0,15	0,09*	0,17	0,15	0,18
Tak	27	31	24	27	32	22
Nie	16	17	15	11	15	8
* Zależności na granicy istotności statystycznej (przy p= 0,05).						
** Zależności nieistotne statystycznie.						

Rolę mobilizującą do aktywności społecznej odgrywa także aktywność religijna przejawiająca się częstym uczestnictwem w takich praktykach, jak msze, nabożeństwa lub spotkania religijne. Znacznie większe znaczenie motywacyjne ma ona jednak w przypadku kobiet niż mężczyzn.

Tabela 10

Czy bierze Pan(i) udział w praktykach religijnych, takich jak msze, nabożeństwa lub spotkania religijne?	Odsetki osób aktywnych w co najmniej jednej organizacji społecznej			Odsetki osób, które próbowały działać na rzecz swojej społeczności lokalnej		
	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
V Cramera	0,16	0,12	0,22	0,07*	0,08**	0,12
Kilka razy w tygodniu	53	58	52	35	45	33
Raz w tygodniu	23	28	20	21	29	16
Przeciętnie 1-2 razy w miesiącu	21	27	14	22	30	14
Kilka razy w roku	25	29	21	20	25	16
W ogóle nie uczestniczy	17	20	12	21	24	17
* Zależności na granicy istotności (przy $p=0,05$).						
** Zależności nieistotne statystycznie.						

★

★

★

Zbiorczy wskaźnik grupowej aktywności społecznej ukazuje, że wprawdzie zdecydowana większość Polaków nie działa w żadnej organizacji, jednak co czwarta dorosła osoba poświęca swój wolny czas na działalność grupową (w tym 13% działa w jednej organizacji, a 11% - w dwóch lub kilku). Ważne jest również to, że w ostatnich latach poziom grupowej aktywności ogółu Polaków jest stabilny, a w grupie wzorcotwórczej, jaką jest kadra kierownicza i inteligencja, odnotowujemy jego znaczny wzrost od lutego '98 (z 42% do 62%).

Innym ważnym wymiarem aktywności jest działalność na rzecz swojej społeczności lokalnej. Przyznaje się do niej ponad jedna piąta ankietowanych. Z ich deklaracji wynika, że w ciągu ostatnich kilku lat próbowali oni działać m. in. na rzecz czystości otoczenia, komunikacji publicznej i prywatnej, sfery społeczno-kulturalnej, szkolnictwa i oświaty, ochrony środowiska, podejmowali również działalność charytatywną (pomoc ludziom potrzebującym).

Jeśli weźmiemy pod uwagę jakąkolwiek społeczną działalność (w co najmniej jednej organizacji społecznej lub na rzecz swojej społeczności lokalnej), to okazuje się, że ponad jedna trzecia Polaków poprzez swoją aktywność włącza się w tworzenie społeczeństwa obywatelskiego. Niemal równie liczna jest grupa tych, którzy uważają, że stowarzyszenia i ruchy społeczne mają rzeczywisty wpływ na sprawy kraju. Ponad połowa ankietowanych nie wierzy jednak w skuteczność działań obywatelskich podejmowanych za pośrednictwem organizacji społecznych. W społeczeństwie dominuje też przekonanie, że zwykły obywatel nie ma obecnie możliwości oddziaływania na bieg spraw publicznych, szczególnie w skali kraju i województwa, w mniejszym stopniu - w swojej społeczności lokalnej. Poczucie braku podmiotowości obywatelskiej stanowi - obok niskiego wykształcenia, niskiej pozycji zawodowej, niskich dochodów oraz trudnej sytuacji życiowej (bezrobocie, brak dochodów, zły stan zdrowia) - istotną barierę aktywnego uczestnictwa we współtworzeniu społeczeństwa obywatelskiego.

Opracowała
Bogna WCIÓRKA

A N E K S

Tabela 1. Czy w ostatnich kilku latach próbował(a) Pan(i) osobiście zrobić coś konkretnego na rzecz swojego środowiska, np. w osiedlu, parafii, w gminie, w swoim mieście?

(%)

	Tak	Nie	Liczba osób
Ogółem	22	78	1520
Płeć			
Mężczyźni	28	72	721
Kobiety	17	83	799
Wiek			
18-24 lat	15	85	217
25-34	24	76	268
35-44	25	75	299
45-54	25	75	290
55-64	25	75	206
65 lat i więcej	15	85	239
Miejsce zamieszkania			
Wieś	21	79	549
Miasto do 20 tys.	24	76	181
20 - 100 tys.	22	78	299
101 - 500 tys.	23	77	268
501 tys.i więcej mieszk.	22	78	225
Wykształcenie			
Podstawowe	12	88	422
Zasadnicze zawodowe	20	80	414
Średnie	26	74	536
Wyższe	43	57	148
Grupa społ.-zaw. pracujący			
Kadra kier., inteligencja	46	54	99
Prac.umysł.niż.szczebla	23	77	156
Pracownicy fiz.- umysł.	26	74	129
Robotnicy wykwalifikowani	26	74	145
Robotnicy niewykwalifik.	21	79	52
Rolnicy	18	82	63
Pracujący na własny rach.	30	70	70
Bierni zawodowo			
Renciści	16	84	186
Emeryci	20	80	313
Uczniowie i studenci	12	88	100
Bezrobotni	16	84	131
Gospodynie domowe i inni	16	84	77
Pracuje w:			
inst. państw., publicznej	28	72	308
spółce właścicieli			
prywatnych i państwa	33	67	106
sekt. pryw. poza rolnict.	26	74	268
prywatnym gosp. rolnym	19	81	67
Dochody na jedną osobę			
Do 275 zł	16	84	217
276 - 399	27	73	166
400 - 549	25	75	335
550 - 799	18	82	228
Powyżej 799 zł	32	68	235
Ocena własnych war. mater.			
Źłe	20	80	560
Średnie	18	82	621
Dobre	32	68	340
Udział w prakt. religijnych			
Kilka razy w tygodniu	35	65	77
Raz w tygodniu	21	79	727
1-2 razy w miesiącu	22	78	244
Kilka razy w roku	20	80	304
W ogóle nie uczestniczy	21	79	163
Poglądy polityczne			
Lewica	25	75	379
Centrum	23	77	416
Prawica	26	74	406
Trudno powiedzieć	13	87	317

Tabela 2. Jak Pan(i) uważa, czy stowarzyszenia i ruchy społeczne mają obecnie rzeczywisty wpływ na sprawy kraju czy raczej nie mają wpływu

(%)

	Mają wpływ	Nie mają wpływu	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	30	52	19	1520
Płeć				
Mężczyźni	30	55	15	721
Kobiety	29	49	22	800
Wiek				
18-24 lat	37	46	17	217
25-34	35	54	12	269
35-44	30	53	17	299
45-54	30	52	19	290
55-64	27	56	17	207
65 lat i więcej	19	47	33	238
Miejsce zamieszkania				
Wieś	27	44	29	549
Miasto do 20 tys.	28	55	17	181
20 - 100 tys.	35	49	17	299
101 - 500 tys.	29	60	10	266
501 tys.i więcej mieszk.	31	59	9	225
Wykształcenie				
Podstawowe	21	48	31	422
Zasadnicze zawodowe	32	47	21	414
Średnie	32	57	11	535
Wyższe	37	58	5	148
Grupa społ.-zaw. pracujący				
Kadra kier., inteligencja	37	53	11	99
Prac. umysł. niż. szczebla	36	54	10	156
Pracownicy fiz.- umysł.	35	51	14	129
Robotnicy wykwalifikowani	35	49	16	145
Robotnicy niewykwalifik.	26	55	19	52
Rolnicy	27	48	25	63
Pracujący na własny rach.	25	64	11	70
Bierni zawodowo				
Renciści	23	47	30	185
Emeryci	21	55	24	313
Uczniowie i studenci	44	47	8	100
Bezrobotni	29	47	23	131
Gospodynie domowe i inni	32	49	19	77
Pracuje w:				
inst. państw., publicznej	36	51	13	308
spółce właścicieli				
prywatnych i państwa	32	54	15	106
sekt. pryw. poza rolnict.	31	60	9	268
prywatnym gosp. rolnym	24	45	31	67
Dochody na jedną osobę				
Do 275 zł	25	52	22	217
276 - 399	43	44	14	166
400 - 549	27	54	18	335
550 - 799	30	55	16	228
Powyżej 799 zł	32	55	13	235
Ocena własnych war. mater.				
Złe	25	50	25	560
Średnie	28	54	18	620
Dobre	41	49	10	340
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	32	51	17	77
Raz w tygodniu	30	50	20	727
1-2 razy w miesiącu	27	50	23	244
Kilka razy w roku	33	52	16	304
W ogóle nie uczestniczy	24	60	16	163
Poglądy polityczne				
Lewica	28	61	11	378
Centrum	30	56	14	416
Prawica	40	50	10	407
Trudno powiedzieć	18	36	46	318